

Tarih İncelemeleri Dergisi
Cilt/Volume XXII, Sayı/Number 1
Temmuz/July 2007, 257-259

Franz Carl Endres, Türkiye ve Türkler, Bir Alman Subayının Türkiye Notları 1878-1918, Çeviren: Güray Beken; İstanbul, 2006, Dharma Yayınları, 262 s.

XVIII. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu ile Prusya arasındaki ilişkilerin başladığı ve artış gösterdiği bir yüzyıldır. Prusya ile ilişkiler ilk kez III. Selim (1789-1807) zamanında başlar ve daha sonra Almanya'nın kurulmasının ardından bağlar tam olarak sağlanır. Bu devletten gelen ilk görevli, Yüzbaşı H. V. Moltke'dir. 1839 yılında Türk hükümeti, Almanya'dan, askerlerin eğitimi ile yeni haritaların çizilmesi için bir görevli istemiş, bu amaçla Alman devleti Moltke'yi yollamıştır. (*H.V.Moltke, Mektuplar, Ankara, 1960, 7*)

II. Abdülhamit (1876-1909) döneminde Bismark, Türkiye'yi ziyarete gelmiş, iki devlet arasında çok yakın dostluk kurulmuştur. Bu dönemde hem Abdülhamit hem de siyasi bir güç olarak varlığını sürdüren Jön Türkler de Alman yanlısı politika izlemiş, Türk siyasetini Almanya'dan yöne çevirmişlerdir. (*Sultan Abdülhamit, Siyasi Hatıratım, İstanbul, 1972,122*)

Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya ile yakınlaşmaktansa Balkanlar'daki etnik unsurlarla da ilgisi olmayan, demokrasi bulunmayan, Osmanlı despotizmine de hoş görünen Almanya ile yakın ilişki kurmayı yeğ tutmuştur. Almanya da İngilizler ve Ruslarla rekabet halinde bulunduğundan hem Bağdat Demiryolu yapımı ile Ortadoğu'da egemenlik kuracak hem de Osmanlı İmparatorluğu'na hammadde ve malzeme pazarlayacaktı. (*E.M Earle, Bağdat Demiryolu ve Petrol Savaşı, Ankara, 2003*)

XIX. yüzyılda artan ilişkilere bağlı olarak Almanya'dan heyetler gelmiştir. Köhler (1882), Golz (1889) başkanlığındaki kimi heyetler, Türk ordusunu eğitmek amacıyla gelmiştir. Heyetler, Türk hükümetiyle, Almanya'dan birçok mal alımına yönelik anlaşmalar da yapmıştır. Bu heyetlerden en sonuncusu Osmanlı kara kuvvetlerinde uzun bir zamandır görev yapan ve önce Prusya'da daha sonra Almanya İmparatorluğunun kurulmasıyla Alman askeri uzmanlarca yönetilen ıslahat çabaları için İstanbul'a gönderilen General Otto Liman von Sanders'in başkanlığındaki, Franz Carl Endres'inde bulunduğu, 1915 yılında Türkiye'ye gelen heyettir. (*İ.Ortaylı, Alman Nüfuzu, İstanbul, 1983, 81.*)

Alman Binbaşı Carl Endres, hangi alanda uzmandır bilinmez ama Çanakkale boğazında Liman von Sanders'in karargâh subayı olarak görev yapmış olduğunu kaynaklar doğrulamaktadır. Endres, savaşa katılmaz; bu arada sıtmaya yakalanır ve aldığı raporla savaş dönemini ülkesi Bavyera ve İstanbul'da geçirir.

1917'den sonra Endres kendini "emekli Bavyera yüzbaşısı" olarak ve "emekli Osmanlı Binbaşısı" olarak tanıtır. Endres savaştan sonra askerlikten ayrılır, üniversitelerde tarih, edebiyat seminerleri verir. 1930'da İsviçre'ye yerleşir, 1954'te vefat eder. (*Endres, 1916 Türkiye, Ankara, 1994, s. XXI*)

Gürey Beken tarafından "Türkiye ve Türkler; Bir Alman Subayın Türkiye Notları 1878-1918" olarak Türkçe'ye çevrilen asıl adı "Die Türker" olan kitap, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce Türkiye'nin, dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi sürecini; sosyal,

ekonomik, kültürel durumunu göz önüne seren istatistiksel bilgilerle bezeli bir kaynaktır. Eserin 4. baskısı kullanılmıştır. Eserde beş bölüm olup bölümler kitap olarak belirtilmiştir. Kapakta yazarın adı Endres yerine Enders olarak yanlış yazılması iyi olmamıştır.

Kitabın ilk kısmında (s.21-80) İstanbul'un 1914'de bulunduğu siyasi, sosyal, ekonomik durum anlatılır. Doğu dünyası onun gözüyle Avrupalı'ya tanıtılır. Ülke içerisinde yaşayan üç büyük milletin Rum, Ermeni, Yahudi milletlerinin ve tabii ki Türklerin karakteristik özelliklerine yer verilir. Araplardan da bahseden Endres'in çağlar boyunca bu milletin Avrupa uygarlığına olan katkılarını (edebiyat, sanat, ilim ve teknik) atlayıp geçememesi de ilginçtir.(s. 238-260)

Endres'in Osmanlı İmparatorluğu içindeki etnik halka tanınmış bulunan ekonomik, kültürel, sosyal ayrıcalıklardan bahsetmesi büyük bir önem taşımaktadır. (s. 27-39, 171)

"Kapitülasyonlar varken yabancı bir ülkenin vatandaşına büyük imtiyazlar verilirken, göçmen gelen Yahudilerin bu durumdan yararlanmaması delilik olurdu"(s., 171)

"Türk'ün ticarete eğilimi hiç yoktur ve bu işi gayri Müslimlere yani Rumlara, Yahudilere, Ermenilere bırakmıştır.(s. 27)

"Sade halktan gelen Türk dürüsttür, terbiyelidir, bizim iyi adam dediğimiz tiptir. Tüccar değildir, para ile ne yapacağını bilmez elindekini verir, kılıkta bile neşelidir ve bu özelliği dolayısıyla çok sık, kurnaz, cimri küçük Asyalı Rum'un ve kandırmakta olduğu ve kapkaç işinde uzman Ermeni'nin kurbanı olur.(s. 42)

II. Kitap denilen bölümün başlığı "Yeni Türkiye Tarihi"dir. Enders, burada devlet içerisindeki huzursuzlukların 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi sonrası iyice hızlanmasından bahseder. Yunan İsyanı'nı, Yunan sorunu olarak görür, büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı olan muhalif tutumundan bahseder. Ermeni meselesinde ise bu sorunu İngiliz, Fransız ve ABD içinde bulunan Ermenilerin destek verdiği bir girişim olarak görür (s.102-3) Endres, İngiliz politikasını kaypaklıkla suçlar; Ermeni ve Yunan sorunu için;

"Ermenileri ve Anadolu Rumları tekrar tekrar tahrik etmek riyakar İngiliz'in kurnaz politikası idi. Bu şekilde Türkleri zayıf tutuyorlar, insan hakları ve Hıristiyanlık adına zahiri bir hak iddia ediyorlar, ceplerini dolduruyorlardı." der.(s., 105)

Yazar, I. Dünya Savaşı öncesi Arap sorunu için; *"İngilizlerin doğuda olan çıkarları için İngiliz kontrollü bir Arap halifeliğinin kurulacağına dair olan tutumuyla Türkiye'ye darbe indireceği kesindir"* der. Yazarın bu saptaması da daha o zamandan beri kaynak olan Ortadoğu için ne kadar öngörülü olduğunu bize kanıtlar niteliktedir.

Yazarın İslam dini hakkında saptaması ilginçtir. Endres, 1914'te Türkiye'de dini bir reform yapılması gerektiğinden bahseder.

"Devletin modern programı ile bağdaştırılması için evvelce gördüğümüz gibi bireylerin bütün hayatı diğer her dinden daha fazla zorlayarak etkileyen İslam dininde kısa veya uzun sürede Türkiye'de bir din reformuna gerek vardır" der. (s. 128)

III. Bölümde (Türk İmparatorluğu'nda Halk İlişkileri, s. 133-188) Osmanlılar, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Araplar gibi en büyük nüfusa sahip halklar hakkında bilgi verilir. Gözlemleri diğer gezginler ile hemen hemen aynıdır. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş döneminden beri yaptığı fetihlerin temelinde Kuran-ı Kerim'de yer alan Dar-ül İslam ve Darü'l harp olarak ayrılan dünyanın Darül Harp olan kısmına ele geçirme düşüncesi yatmaktadır. Endres bu düşüncenin tersini savunmaktadır.

"...en güçlü yayılma devresinde bile Osmanlı zapt ettiği yerleri bir şekilde entegre edemedi, kendisine tabii etti. Fakat milliyetçilik açısından kazanılmış bölgeler haline getirmedi"

'anavatanı' büyütemedi " diye belirtir. Bu da Osmanlı İmparatorluğunun dağılma nedenini ortaya koyması açısından mükemmel bir saptamadır.(s. 133)

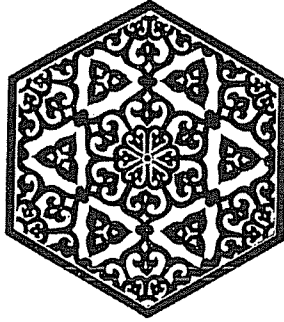
IV. bölümde (Ekonomi, s.189-237) II. Abdülhamit'e karşı tavrı olumsuz olan yazar, Türkiye içerisinde İngiliz milletinin etkisinden çok Alman milletinin tesirini öne çıkaran politikalar önermektedir. Türkiye'nin her alanda kalkınacağını belirten yazar, geleceğin tarım, sanayi, endüstri ülkesi olarak Türkiye'nin bütün zenginliklerinden sitayişle bahseder.

s. 219 ve 220'deki tablolaradaki "Cassaba" kelimesi Kasaba (Turgutlu) olduğunu sanıyoruz. Bu gibi yanlış (s. 230 Sicim, doğrusu Cicim, s.245'de Kayıtbay gibi) ve çevrilmemiş kelimelerin (s.230'da snop) olması kitabın tek olumsuz yanındır.

Kitap anı niteliğinde yazılmış bir eser olmaktan uzak olup daha çok inceleme eseri niteliğindedir. XX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'na dair ticari, ekonomi ve nüfus yapısını veren bu eser, daha çok Almanya'nın savaş öncesi Osmanlı İmparatorluğu içindeki gücünü saptamaya ve devletten hangi sahada gelir elde edebileceğinin dökümünü elde etmeye yöneliktir.

Sonuç olarak denilebilir ki kitap, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu için bilgi verirken XXI. yüzyıla geldiğimizde birçok politikanın değişmediğine ve sadece o siyasi ereği yönlendiren gücün otorite değiştirdiğini ortaya koyacaktır. Kitapla Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasetini anlayarak günümüzü daha iyi yorumlama imkânı elde edebileceğiz.

Arzu Baykara *

* Ege Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Programı, Doktora Öğrencisi.

